

ПОНЯТТЯ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

О.Ю. Вітко

аспірант

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Проблема предмета злочину навіть на сьогоднішній день є однозначно невирішеною в науці кримінального права. Найбільш дискусійними з цього приводу можна виокремити питання визначення предмета злочину та з'ясування його місця в складі злочину. Зважаючи на що тема нашого дослідження має актуальний характер.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відносно проблемних питань у літературі висловлювалися різні точки зору. Зокрема, М. Й. Коржанський зауважує, що предмет злочину – це матеріальна річ, в якій проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного або психічного впливу на який завдається соціально небезпечна шкода в сфері суспільних відносин, предмет – це матеріальна сторона об'єкта, але не сам об'єкт [1, с. 17]. В. Я. Тацій доходить до висновку про те, що предмет злочину – це будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу злочину [2, с. 47]. П. С. Матишевський та Є. В. Фесенко вважають, що предметом злочину є речі матеріального світу, діючи на які особа посягає на блага, що належать суб'єктам суспільних відносин [3, с. 132]. М.М. Панов обґрунтовано зауважує, що до категорії предмет злочину слід включати не тільки фізичні предмети (речі, майно), а й реально існуючі явища об'єктивного світу: енергію (електричну, теплову, ін.), а також інформацію, у зв'язку з існуванням чи створенням яких або з їх обігом вчиняється злочин [4, с. 44]. Є.В. Лашук вважає, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях, які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами, з приводу яких та/або шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [5, с. 60].

Разом з тим, вказані точки зору, на наш погляд, однозначно не вирішують тих питань предмета злочину, які визначені нами в якості дискусійних.

Метою (завданням) даного дослідження є надання власного розуміння таких проблем предмета злочину.

Основні результати дослідження. Ми вважаємо, що предмет злочину є самостійним обов'язковим лише для предметних складів злочинів елементом та пов'язаний із об'єктом злочину таким же чином як із іншими елементами

складу злочину, таким як об'єкт та суб'єкт злочину, суб'єктивна та об'єктивна сторона злочину. Такий науковий підхід може сприяти розв'язанню загально-теоретичної проблеми предмета злочину. Вказані твердження обґрунтуємо більш детально.

Відносно місця предмета злочину в структурі складу злочину в науці кримінального права відбувалися та відбуваються запеклі дискусії. Одні автори відносять предмет злочину до об'єкта злочину, вважаючи його структурною частиною суспільних відносин, які поставлені під охорону кримінального закону [6, с. 130], інші визнавали, що предмет злочину є факультативною ознакою об'єкта злочину [5, с. 50, 60]. Проте, найбільш домінуючою на даний час є позиція, за якою предмет злочину є факультативною ознакою складу злочину та тісно пов'язаною з об'єктом злочину [2, с. 55-56; 3, с. 132-133].

Одним із перших таку точку зору висловив В. Я. Тацій, який запевнив, що предмет злочину не може претендувати на роль самостійного елемента складу злочину, адже склад злочину являє собою сукупність його обов'язкових елементів (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони, і суб'єкта злочину). Відсутність хоча б одно з цих елементів виключає склад злочину і, відповідно кримінальну відповідальність. Предмет злочину є не обов'язковою, а факультативною по відношенню до загального поняття складу злочину ознакою, тому відповідно його можливо називати лише ознакою, а не елементом складу злочину [2, с. 55]. На думку науковця, об'єкт і предмет в сукупності складають самостійний елемент складу злочину, проте якщо об'єкт злочину є самостійною, то предмет – факультативною ознакою складу злочину [2, с. 56].

В своїй основі дані твердження направлені до вірного вирішення проблеми розташування предмета злочину в системі складу злочину. Однак, якщо визнавати предмет злочину факультативною ознакою складу злочину, який разом з об'єктом утворює самостійний елемент складу злочину – об'єкт злочину, то очевидним є певне ототожнення предмета та об'єкта злочину як елемента складу злочину, що є, на нашу думку, недостатньо обґрунтованим.

З приводу цього, виникає низка логічних запитань. Що таке ознака складу злочину? Що розуміється під елементом складу злочину? Яка різниця між ознакою складу злочину та елементом складу злочину?

Крім того, якщо визнавати об'єкт обов'язковою, а предмет факультативною ознакою складу злочину, в такому випадку необхідно говорити про двояку природу об'єкта злочину – як про елемент складу злочину, і як про ознаку складу злочину. За такими міркуваннями об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину теж можуть розглядатися двояко, як ознаки складу злочину і як елементи складу злочину. Однак з такою точкою зору важко погодитись.

В юридичній літературі поняття складу злочину визначають як сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне [7, с. 89]. Також існує точка зору, що в кожному складі злочину прийня-

то виділяти його елементи, а саме об'єкт та об'єктивну сторону злочину (їх сукупність називають об'єктивними ознаками складу злочину), суб'єкт і суб'єктивну сторону злочину (в сукупності називаються суб'єктивними ознаками складу злочину), і у цій своїй єдності ці об'єктивні і суб'єктивні ознаки й утворюють склад злочину [7, с. 94]. Слід погодитися з точкою зору про те, що кожен з елементів складу злочину має певну сукупність ознак, які поділяються на обов'язкові ознаки та на факультативні ознаки [7, с. 95].

З іншої сторони, термін «ознака» в різних словниках тлумачиться як: риса, особливість, властивість кого-небудь, чого-небудь або те, що вказує на що-небудь, свідчить про щось [8, с. 655]. У свою чергу, термін «елемент» у словниках української мови тлумачиться як: складова частина чого-небудь або як окрема сторона, риса чого-небудь [9, с. 473].

Таким чином, ми бачимо, що в своїй широкій суті термін «елемент» і термін «ознака» є різними поняттями. Однак, слід певним чином погодитися з точкою зору В. К. Матвійчука, який визначає, що ці два терміна є синонімами, які мають однакове значення в кримінальному праві для характеристики складу злочину [10, с. 180].

З вказаного вище можна дійти висновку про те, що дійсно для кримінального права можливо визнати допустимим говорити про те, що склад злочину має ознаки або елементи.

Разом з тим, ми вважаємо, що для визначення поняття складу злочину більш доцільніше використовувати термін «елемент складу злочину», адже термін «ознака» більш притаманний для визначення понять кожного з елементів складу злочину. Іншими словами, ми вважаємо, що поняття окремого елемента складу злочину тощо треба визначати через сукупність притаманних йому ознак, а термін «склад злочину» — через сукупність його елементів. При цьому важливо розуміти, що кожний з елементів складу злочину характеризується низкою ознак (обов'язкових, факультативних), і це не суперечить твердженню про те, що поняття складу злочину в цілому треба визначати через сукупність елементів, кожен з яких має певні ознаки.

Зафіксувавши такий підхід до вирішення проблеми розмежувань термінів «ознака складу злочину» і «елемент складу злочину» вважаємо дискусійною позицію професора В. Я. Тація відносно того, що предмет складу злочину не може претендувати на роль самостійного елемента складу злочину, а є лише факультативною ознакою складу злочину, і разом з об'єктом формують самостійний елемент складу злочину. За таких умов слід було б визнавати, що елемент складу злочину є ширшим поняттям ніж ознака складу злочину та включає в себе останню, з чим ми не погоджуємось. Непереконливість цієї позиції обґрунтовується також тим, що в такому випадку слід визнавати предмет і об'єкт злочину одним елементом складу злочину, що веде до їх ототожнення. Визнавши в цілому правильною точку зору В. Я. Тація щодо того, що предмет і об'єкт злочину є різними поняттями, ми вважаємо, що вказані вище його твердження можуть бути уточнені в тому, що предмет злочину можливо визнати самостійним елементом складу злочину, але в якості необов'язкового для всіх злочинів елемента складу злочину.

Слід погодитися з тим, що за відсутності хоча б одного з обов'язкових елементів складу злочину, які визначені кримінальним законом, відсутній склад злочину. Саме так, якщо в законі про кримінальну відповідальність буде визначено сукупність елементів складу злочину, то лише за наявності такої сукупності в конкретному випадку слід вести мову про наявність у діянні особи складу злочину.

З іншої сторони, таке твердження не суперечить тому, що в одних випадках склад злочину може складатися з чотирьох елементів (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину), а в інших випадках з п'яти елементів — об'єкт, предмет злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину.

На наш погляд, склад злочину може бути двох видів. Зокрема, ми вважаємо, що склади злочину слід класифікувати на предметні склади злочину і на безпредметні склади злочину.

На нашу думку, що в тих випадках, коли в законі про кримінальну відповідальність визначено, що склад злочину має лише чотири обов'язкові (необхідні) елементи — об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину, то цей склад злочину є безпредметним. Поряд з цим, у тих випадках, коли в законі про кримінальну відповідальність наявна вказівка, що склад злочину має п'ять обов'язкових (необхідних) елементів — об'єкт, предмет злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину, то такий склад злочину є предметним.

У предметних складах злочину, де обов'язковою повинна бути наявність п'яти елементів складу злочину — об'єкт, предмет злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину, за відсутності хоча б одного з них, в діянні особи є відсутнім склад злочину.

Разом з тим, предмет злочину визначається в законі про кримінальну відповідальність не у всіх випадках, у той час, коли об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину наявні у всіх, без виключення, складах злочину.

З цього випливає висновок, що предмет злочину можна визнати не обов'язковим для всіх складів злочинів елементом, а обов'язковим лише для одного з видів складів злочину — предметного складу злочину.

В тих випадках, коли закон про кримінальну відповідальність вказує на предмет злочину, цей склад злочину є предметним і без наявності в конкретному випадку предмета злочину, щодо предметних складів злочину, є відсутнім відповідний склад злочину.

Дані думки не суперечать доктринальній точці зору про те, що за відсутності одного з обов'язкових елементів складу відсутній відповідний склад злочину. При цьому, уточнюємо, що у тому випадку, коли на предмет злочину здійснюється вказівка в законі про кримінальну відповідальність, він є необхідним (обов'язковим) для відповідного складу злочину елементом. Відповідний склад злочину, на нашу думку, є предметним складом злочину. В свою чергу, коли на предмет злочину такої вказівки в законі про кримінальну відповідальність немає, то він не входить до числа обов'язкових (необхідних)

елементів цього складу злочину, а відповідний склад злочину, на нашу думку, є безпредметним.

Таким чином, склад злочину ми визначаємо як сукупність необхідних елементів, до яких входять обов'язкові у всіх випадках елементи, такі як об'єкт, предмет злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину, та необов'язкового для всіх злочинів, але необхідного для предметних злочинів, елемента складу злочину – предмета злочину.

Отже, предмет злочину займає в структурі складу злочину позицію самостійного необов'язкового для всіх злочинів, але необхідного для предметних злочинів, елемента складу злочину.

Окремо зауважуємо про певну неприйнятність з етимологічної точки зору називати предмет злочину «факультативним елементом складу злочину», чого ми не робимо в рамках нашого дослідження, оскільки значення слова факультатив несе собою ознаку необов'язковості, і причому така необов'язковість є сталою (факультативне завжди є не обов'язкове). З іншої сторони, в нашій ситуації з предметом злочину мають місце випадки, коли він є завжди обов'язковим. Тому, вважаємо, що це питання потребує окремого аналізу з урахуванням етимологічного підходу.

Результати даного дослідження мають важливе значення для кваліфікації злочинів, та спрощує застосування кримінального закону на практиці. Так, часто із-за невизначеності місця предмета в складі злочину виникають випадки невірної кваліфікації злочинів. Зокрема, в тих випадках, де кримінальний закон здійснює вказівку на предмет злочину, необхідно встановлювати його як необхідний елемент складу злочину, без якого відсутній відповідний склад злочину, і у випадку не встановлення цього предмету при кваліфікації конкретного злочинного діяння за його відсутності, відповідне діяння не може кваліфікуватися як злочин та повинно кваліфікуватися за іншою статтею кримінального закону або взагалі кваліфікуватися як не злочинне діяння.

Окремо слід зауважити, що позиція сучасних авторів, які включають до предмета злочину інформацію та енергію, є цілком переконливою та такою, що відповідає сучасному стану розвитку суспільства, в якому важливу роль відіграє енергія та інформація.

Дійсно, в положеннях чинного кримінального закону здійснюється вказівка на певні види інформації та енергії, з якими закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність в діяннях осіб ознак складу злочину. Таким чином, ми бачимо, що кримінальний закон надає певним видам інформації та енергії ознаки предмета злочину.

Разом з тим, традиційною ознакою предмета злочину визначають його матеріальність (оречевленість) (предмет злочину – це річ матеріального світу). З іншої сторони, постає питання: чи перекреслюється прийняттям точки зору про те, що предметом злочину може бути інформація та енергія, позиція відносно матеріальності предмета злочину?

В.В. Кузнецов виходить з того, що комп'ютерна інформація може передаватися на різних матеріальних носіях, але при цьому є незалежною від них, тому матеріальність такої інформації є відносною. Також він вважає, що якщо

б машинна інформація була ідеальною, то її не можливо було б знищити або пошкодити, але щодо даного предмета такі дії цілком можливі, тому цей вид інформації можна вважати майном у кримінально-правовому розумінні [11, с. 196-197]. М.М. Панов стверджує, що до предмета злочину необхідно відносити і такі об'єктивно існуючі явища, які можуть емпірично визначатися і сприйматися органами чуттів або технічними засобами (інформацію або електричну та інші види енергії) [12, с. 85].

Таким чином, нова позиція відносно визнання предметом злочину інформації та енергії не суперечить точці зору про матеріальність (оречевленість) предмета злочину, але певним чином її уточнює.

З даного дослідження ми доходимо до висновку, що будь-яка інформація чи енергія матиме кримінально-правове значення лише в тому випадку, коли вона буде мати свій матеріальний вираз. Інформація сама по собі не може існувати без свого матеріального носія.

Отже, для кримінального права та для кваліфікації злочинів важливо щоб інформація мала свій матеріальний вираз, свій матеріальний носій. Всі об'єктивні явища і предмети навколишнього світу несуть в собі певну інформацію, та й з рештою ми сприймаємо ці предмети і явище лише як інформацію через органи чуття. Тому інформація сама по собі є ідеальною завжди. Матеріальний вираз інформація має завдяки тому, що вона фіксується на матеріальних носіях (аркуш паперу, магнітна плівка, магнітна дискета, лазерний диск, флеш накопичувач, жорсткий диск, людина, дошка, камінь, стіна тощо), які можливо пошкодити чи знищити, після чого ця інформація перестає об'єктивно існувати як ідеальний об'єкт. З іншої сторони, як тільки прибрати такий носій, то інформація втратить матеріальність і буде існувати лише ідеально, однак з ідеальною інформацією закон про кримінальну відповідальність не пов'язує наявності в діяннях особи ознак злочину, тому ідеальна, без матеріального носія, інформація не вважається предметом злочину. Подібна ситуація має місце з енергією. Будь-яка енергія буде мати кримінально-правове значення, зокрема вважатиметься предметом злочинів проти власності, лише у тому випадку, коли така енергія буде зафіксована (виражена) на різних приладах, у тому числі, наприклад, які її вимірюють. Сама по собі енергія, наприклад енергія морського припливу, яка ніякими приладами, не фіксується не може визнаватися предметом злочину.

Висновки. На основі вищевикладеного, доходимо висновку, що предмет злочину це — самостійний необов'язковий для всіх злочинів, але необхідний (обов'язковий) для предметних складів злочинів елемент складу злочину, яким можуть бути будь-які речі, будь-яка інформація, будь-яка енергія, які мають матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діяннях особи.

Вважаємо, що наукові положення, які викладені в цій статті можливо визнати в якості основи для розвитку та вдосконалення відповідної концепції. Одним із перспективних напрямків подальшого дослідження даної проблематики визнаємо дослідження питання етимологічної прийнятності і доцільності вживання терміну факультативний елемент складу злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Коржанський Н.И.* Предмет преступления (понятия, виды и значения для квалификации): Учебное пособие / Н.И. Коржанский. – Волгоград. Высшая следственная школа МВД СССР, 1976. – 56 с.

2. *Тацій В.Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве [Текст] / В.Я. Тацій – Харьков : Выща шк. Изд-во при ХГУ, 1988.— 198 с.

3. Кримінальне право України. Заг. част: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1997 – С. 124-133.

4. *Панов М.М.* Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ; платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків / М.М. Панов: Монографія / наук. ред. д-р юрид. наук, проф., акад. АПРН України В.І. Борисов. – Х. : Право, 2009. – 184 с.

5. *Лашук Є.Ф.* Предмет злочину в кримінальному праві України : дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Єфрем Вікторович Лашук. – Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005.

6. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по советскому уголовному праву [Текст] / Б.С. Никифоров – М. : Госюриздат, 1960. – 229 с.

7. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручн. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.І. Кривоченко та ін.; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.

8. Словник української мови. – Т. 5 (н-о) / [редакційна колегія І.К. Білодіт, А.А. Бурячок, В.О. Винник, Г.М. Гнатюк, П.Й. Горецький]; ред. тому В.О. Винник, Л.А. Юрчук. – К. : Наукова думка, 1974. – 840 с.

9. Словник української мови. – Т. 2 (г-ж) / [редакційна колегія І.К. Білодіт, А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, П.Й. Горецький, Л.Л. Гумецька]; ред. тому П.П. Дощенко, Л.А. Юрчук. – К. : Наукова думка, 1971. – 550 с.

10. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Азимут-Україна, 2005.— 464 с.

11. *Кузнецов В.В.* Комп'ютерна інформація як новий предмет злочину / В. В. Кузнецов // Новий КК Укр.: Питання застосування і вивчення : матеріали міжнародної наукової конференції. 25-26 жовтня. 2001 р.: тези доп. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. – 196-199.

12. *Панов М.М.* Предмет незаконних дій на переказ; платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення М.М. Панов // Юридична Україна. – 2006. – №1. – С. 84-88.

Вітко О. Ю. Поняття предмета злочину як елемента складу злочину

У статті автором досліджується питання предмета злочину. Пропонується визнавати предмет злочину в якості необов'язкового для всіх злочинів елемента складу злочину.

Ключові слова: предмет злочину, елемент, склад злочину.

Вітко А. Ю. Понятие предмета преступления как элемента состава преступления

В статье автором исследуется вопрос предмета преступления. Предлагается определение предмета преступления в качестве необязательного для всех преступлений элемента состава преступления.

Ключевые слова: предмет преступления, элемент, состав преступления.

Vitko O. The notion of subject of crime defined as an element of a crime

The author analyzes the aspects of subject of crime in the article. It is proposed to consider a subject of crime as optional element of a crime.

Keywords: *subject of crime, element, of a crime.*

Стаття надійшла до редакції 12.08.2013.